

Do 1557 802

6421

5109 802
2445 "

1557. 802.

KOLOSVÁRI

tehén himlő.

NYULAS FERENTZ
ORVOS ÁLTAL.

K O L O S V A R O N .

Nyomtat. HOCHMEISTER MÁRTON betüivel,

1802-ben.

3675 802

MUZEUM ETNOGRAFIC SECUIESC
SZÉKELYUDVARHELYI MÚZEUM
COȘTIN BĂLĂȘTEANU SZÉKELYUDVARHELY

No. 6.421. szám 1972.02.04.

06861 Muzéi Rájonai Odorhei
Székelyudvarhelyi Rajoni Múzeum

Beatus ille qui
Documentat. anyag

Feliciores inferit:

Horat. Epod. II)

Imprimatur:

Claudiopoli 31. Januárii 1802.

J. Mártonfi. m.p.

A)

Tekéntetes Nemes

Kolosvári

MAGISTRÁTUSNAK

alázatosan

ajálja

Bóldog Afzony havának

31 Napján 1802.

a' Szerző

TUDÓSÍTÁS.

Minden Közönségeknek, kik magok kebe-
tekbe tehén himlőt vinni, és terjesztetni maganes
személyeknek, kik magokba, vagy gyermekeik-
be tehén himlőt óltani, avagy az óltás módját
magok meg tanulni, és a' vele egybekötött kör-
nyülállásokról tökéletes oktatást, venni kíván-
nak, a' Szerző itt hejben mindennek ingyen a-
jálja maga Izólgálatját.

A' hójagos himlőnek magja nem szüle-
tik az emberrel, mint némellyek véleked-
nek, mellynek a' testből idővel szükséges-
keppen kikellene virágoznia, hanem az
egy napkeleti ragadós nyavaja, melly a'
7-dik Században Arábiából Égyiptomba,
innen a' 8 dik Században mint pestis Spa-
nyol Országba jött által, az után Európá-
ban egy emberről a' másokra ragadván, el-
terjett, és még eddig az óráig meg-nem
szünt közöttünk, hanem országról országra
harapozik, kering, 's minden 5—6 esz-
tendőben ugyan azon egy hejre visszate-
r.

Sok részei vannak a' világnak, a' hol
ez a' kegyetlen nyavaja még nem ösmé-
retes. A' közelebb múlt Századnak elein
1718 esztendőben egy Hollandus hajóval a'
Jó reménség fokához érkezvén, iszonyu
dühöfséggel kezdett vala ottan terjedni, de
a' szomszéd Honttentották észrevévén a'
veszedelmet, árkokot hántakfel magok
előtt, azokat hiv órállókkal megrakták 's
igy

(6)

így ezt az új nyavaját bölsőjében megfojtották.

Europa a' jó politziai rendtartással a' pestist már alkalmasint kiciltotta maga kebeléből, úgyhogy az, ma még csak a' Mahomed fatuma alatt nyögő népség között, és neha az azokkal határos tartományokban tapasztaltatik. De fájdalom! a' pestisnél sokkal pusztítóbb hójagos himlőt, *) mellyet a' vad Hottentották egyszerre eltuttak magokról hárittani, egy pallérozott Europa több mint 1000 esztendőktől fogva le-nem-tutta eddig maga nyakáról rázni.

De a' mit az egyik tengertől a' másikig nyúló hatalmas kezek ezer esztendő alatt végbe nem tettek vinni, annak az orvosi szorgalmatos vizsgálódás bizonyos módját feltalálta, és már ma csak az Uralkodó Fejedelmeknek akarattjától függ, Európában közel fél millio embert minden esztendőben megtartani, vagy meghalni engedni.

Ez az angyali orvossága *Tehén himlő*, mellyel, Angliában Gloucester tartományának lakósi talám már századoktól fogva védelmezik magokat a' hójagos himlőnek dühösege ellen, de mint parasztok meglegettek vele, hogy magok hasznát vehették,

*) A' hójagos himlő, ha az ember a' jó, és rosz indulatu epidemiákat, öszvevevi, abból a' közép számot kihuzza, Európában minden esztendőben 450000 embert ragad el. Ezer esztendő alatt tehát 450 millio Adám fia lett itten ennek az egyetlen egy nyavajának áldozatja. Oh halandóság! óh politzia!

(7)

eszekbe se jutott, hogy aztot jó lenne tovább terjeszteni, mig ez előtt két esztendőkel az Anglus Orvosoknak tudtára esett, és onnan már ma hozzánk is elérkezett.

Ebben a' találmánban Anglia csak annyiban ditsekedhetik Erdély Országá felett, hogy az ott az Orvosoknak szemébe akadt, nálunk pedig nem; mert valamint a' természetes himlőnek beóltása, még minekelőtte aztott Anglus Követné Montague Aszfzony 1722 esztendőben Konstantinápolyból Angliába általvitte volna, Erdélyben az Oláh Papok között gyakorlatban volt, 's vagyon máig is, úgy a' tehén himlővel való élés is nálunk két különböző hejségekben, úgymint Szólnok Vármegyében, és Fagaras Vidéken meg nem határozható időktől fogva szokásban vagyon. Ezen két hejségnek lakósi, Isten tudja mi októl inditván, valamikor a' tehénnek tölgyén bizonyos fakadékokot tapasztalnak, a' tehént megfejvén, tejével a' tölgyét megmossák, 's ugyan azon téjjel gyermekeiket is megmosogatják, mellyre ezekben holmi ártatlan fakadékok támadnak, 's azután egészségeseknek tartatnak. A' közelebbi megvisgálás már ma mutatja, hogy az ilyen személyek közöttök nem szoktak meghimlőzni, mellynek okát eddig ők magok se tudták.

A' marha tartó gazdák, ha utánna akarnak járni, tapasztalni fogják, hogy van a' tehéneknek bizonyos nyavajája, mellyet a' Gloucesteri lakosok tehén himlőnek neveznek. A' tehéneknek, tudni illik egyebüt is

(10)

egygyekedés. Én a' magam kezeimmel
nint egy 100 személbe óltottam már bé
eddig a' tehén himlőt, kiknél próba tete-
leimnek nevezetesebb tzikkeljei imé ezek:

Tizenötön voltak kikben az egyfzeri
óltás meg nem fogonszott, megfogonizott el-
lenben mindenikben a' második. Oka az
első fogatlan óltásnak egy felől a' roszúl
választott, matéria más felől az én óltás-
ban való járatlanságom volt. A' hibát il-
lyen újj dologban megvallani nem szégyel-
lem; mert egyenesen tudom, hogy a' több
óltó társaimmal is kezdetben éppen hasonló
történt. Ezek nagyobbára mind első tehén
himlős pasienseim voltak.

Négyet találtam, kikben semmi úton
módon fogatossá nem tuttam tenni az
óltást, noha az rajtok rész szerént mások
által, rész szerént általam négy versen, és
külömböző időkben a' legnagyobb pontos-
sággal vitetetett véghez. Ketteje tudom
bizonyoson soha még természetes himlő-
ben nem volt, noha Nagy atya, Nagy-
anya, Édes atya, Édes anya, és két
testvérei mind voltak himlőben. A' har-
madiknak se Nagy atya, se 42 esztendő-
ben járó Édes atya nem volt soha himlős;
Édes atyába ugyan én a' minap 6 szúra-
fokkal a' tehén himlőt beóltottam, 48 órák-
ig az óltás minden vágáson a' legszeren-
tséesebb fogonszást ígért, de azután mind
ezekből csak egy fattyu himlő származott,
melly 8 napra elszáradott.

(11)

A' negyedik egy 19 esztendőös tanuló
ifju, ki se maga nem tudja, se szüleitől
nem hallotta, hogy valaha himlős lett vól-
na. Ennek az utolsó óltáskor a' vágás he-
jén mindenik karján egy egy fattyu him-
löje lett, melly az ötödik napon száradni
kezdett, és a' hetedikre egészen meg-
száradott.

Hármat ollyant vettem próba alá,
kiket tuttam bizonyoson, hogy a' termé-
szetes hójágos himlön ezelőtt általmen-
tek. Kettejében a' három rendbéli óltás se
lehetett fogatatos, noha az első napok-
ban mind annyiszor reménség látzott hoz-
zá. A' harmadikban az első óltás mind-
járt megfogonszott, 's a' tehén himlőzés
benne minden megkivántató caracterein
általment, kivéven az egy nagyon szem-
be tűnő forrózatot (*febris*) De azu-
tán a' második, harmadik óltás ebben is fo-
gatanatlanná lett.

Hallottam némellyektől azt az ellen-
vetést, hogy ez a' személy annak idejében
talám nem valóságos, hanem csak bárány
himlős lett volna, de minden jámbort meg-
követek, és kérek, ezt a' tsupa gondo-
lomra épített vélekedést tegye le, 's en-
gedje magát töllem meggyözetni; mert
ha egymásnak nem hiszünk, soha a' tudo-
mányokat magunk között felnem építjük.
A' szóban forgó személy az én tulajdon
fiam, ki ezelőtt 12 esztendővel szemeim
előtt az akkori himlő epidemiának közepet-

(12)

te himlözött-meg, a' himlözésnek minden stadiumain általment, a' himlő hejek is lázodnak imitt amott rajta; azután 6 esztendővel ismét egy epidemiát ért, a' himlősökkel társalkodott, de a' himlő rá nem ragadott. Kellé több bizonság?

Négybe, kik a' szerentséfen bé óltott tehén himlözésen általmentek, hat hetek múlva másodszor, harmadszor béóltottam azon himlöt. Az óltás három négy napig mindenkor látzatott megfogonszani, de azontu. elzáradott, és mind a' kétszer sükeretlené lett; kivéven az egyiket, kinek az utolsó óltáskor a' 6 vágásoknak egyikén egy fattyu himlője, vagy is pattanása származott, de a' melly az is 7dik napra elzáradott.

Nagy kedvem lett volna azokba, kiket egyszer ezen óltalmazó tehén himlözésen általvittem, egy idő múlva a' valóságos hójagos himlöt is béóltani, de még eddig szerentsém nem lehetett; mert Hazánk népe ahoz nem szokván, senki maga gyermekét e' végre általengedni nem akarja, és a' Szülők annak még tsak hallására is iszonyodnak. Ezt valójában annál inkább lehet ezen megvilágosodott időben tsudálni, mivel Erdélyben némelly hejeken p. o. N. Tsánban, Tzikudon, V. Szent Iványon 's a' t. a' paraszt Oláhok között rég időtől fogva szokásban vagyon a' természetes hójagos himlőnek béóltása; az Oláh Papok szokták aztot fok babonás fogások között egy egy húzásért végbevinni, és még is

(13)

a' népnek okosabb Részze, az Eleje annyira irtózik tölle!

Mindazonáltal még eddig itten közöttünk Kolosváron egy példa untsen, hogy valaki a' béóltott tehén himlőnek rökéletes elzáradása után a' természetes himlöt elkapta volna, noha a' társalkodás, együtt lakás fokaknak elég alkalmatosságot izoláltatott rá. Doctor Jänner ezelőtt két esztendővel, mindjárt a' tehén himlőnek fel találása után, Angliában 15 ezer emberbe óltotta-bé segítőivel együtt, a' tehén himlöt, azután ezek közül 5 ezerbe természetes hójagos himlöt óltott, de az utolsó egyben se fogonszot-meg. *)

Mind ezekből, és a' több tehén himlős betegeim körül tett tapasztalásimból a' következő 26 tziikejeből-álló tanúságot húzom ki, és botsátom közre Hazatársaimnak költsönös utalításúl:

I. *A' tehén himlő bizonyos óltalmazó eszköz a' hójagos himlő ellen.* Nevezetes erősségül szolgálhat ebben a' Kolosvári tehén himlő óltásnak szerentsés következőse, úgymint a' melly ezt a' mostani Erdélyben járóvány hójagos himlöt, mellynek mérge olly szerfelett halálos, hogy némelly falukban minden tizből hetet, nyóltzat elragad, söt tudok falukot, a' hol alig egy két gyermek akadott meg életben; ezt a' veszedelmes hójagos himlöt, melly Kolos-

*) Goldschmidt Geschichte der Kuhpocken, und deren Einimpfung. Frankfurt am Main 1801 S. 9. p. 41.

(14)

váron éppen akkor kezdett nagyobbán dühösködni, midőn a' tehen himlő hozzánk érkezett, ezt a' mérges himlőt, mondtam, közöttünk 3 hónapok alatt már egészen halgatásra hozta, de a' mi szembe tűnőbb, csak a' várban hozta halgatásra; mert a' külső városokban még most is himlőznek, és halnak a' gyermekek.

Ebben nyilvánosságban a' Szülőknek balgatagsága büntetődik, kik a' belső Városiaknak példáját követni nem akarván, vakmerőképpen ellentállottak, és a' tehen himlő óltását elnem fogadták, így kiáltván fel „*ki látta az emberi nyomorúságokat még barom nyavajával szaporítani*„ oh szerentsétlen előítélet! Hat ugyan a' polgári hatalom nem kényszerítheti az értetleneket magok tulajdon hasznokra, mellyel a' Köztársaságnak előmenetele olly szorosán egybe van kötve?

Komáromi Orvos Nagy Samuel Urnak ezen óltalmazó himlőről minap kiadott, és a' fojó hónapban az Ujság levelekbe is széjjel küldözött rövid hirdetésének 14-dik lapján olvassuk Geneva Városi Tanácsának az oda való Orvosi Kar ösztönözéséből esett rendelését, melly minden keresztelekskor ingyen ösztogattatik-ki a' Papoknak, és a' Tsetsemők' Szülőinek. Ez a' rendelés az Atyákhoz, és Anyákhoz van intézve; abban egy felől a' hójagos himlőnek halálos természete, más felől az ellene feltalált tehen himlőnek bizonyos orvosló ereje van

(15)

lefestve; végtére a' Szülők az emberiségre, gyermekeik' szeretére, és mindenre a' mi előttök szent, kérettetnek, hogy szülöttjeiket még minekelötte a' Dajkák' kezébe adnák, a' hójagos himlőnek orozban öldöklő mérge ellen tegyék bátorságba, és óltassák belejük a' tehen himlőt.

Sokat nyom a' komponában a' következő tapasztalás is. Egy háznál a' Szülők, nem tudom mi okból, 4 gyermekeik közül csak kettejébe óltatták-bé én általam a' tehen himlőt, ezek annak rende szerént a' tehen himlőn szerentsésen általestek. Négy hetek múlva a' hójagos himlő a' házhoz érkezett, a' két bennem óltott meghimlőzött, egyike megholt, a' másik nagy ügygyel bajjal életben megtartatott, de soha sem fogja megtagadni, hogy hójagos himlős volt. A' két beóltattak ellenben, noha testvérjeikkel, ezeknek betegségeiben salkottak, azon hójagos himlőt elnem kapták, és ma is ép egészségben vannak.

Igaz tehát, hogy a' tehen himlő most hamarjában az embert a' hójagos himlőtől megmenti, de valyon ez a' mentés egész életére szolgálé, vagy néhány esztendő múlva megszűnik? ezt csak a' jövővel vizsgálhatja-el. Mindazonáltal ebben ismét vizálgatást nyújtanak az Anglus Orvosok, kik Glocester vidékén 40-50 esztendő emberebbe óltották-bé a' hójagos himlőt, és az egyben se foganszott meg. Ezek gyermek korokban már tehen himlősök voltak.

(16)

Sokakat olyan vélekedésben látok lenni, mintha a' tehén himlő minden féle emberi himlőtől megmentené már ezentúl az embereket, de ebben erőssen megtsalja őket a' reménség; mert az, a' mennyire még máig a' tapasztalások terjednek, se a' vereshimlő, se kálahimlő, se skárláthimlő ellen nem óltalmaz, egyedül a' hójagos himlő az (*variola*) mellyet itten kell érteni. De hát e' nem elég egyszerre?

2. *A' tehén himlőztetés semmi veszedelemmel nintsen öszvekötvé.* Ez a' házon-talan félelem csak az olyanokban uralkodhatik, kik még tehén himlős személt nem láttak, vagy az előítélet miatt a' fejért is feketének látják,

3. *Minden idő, 's személy válogatás, és előkészület nélkül akárki alá adhatja magát az óltásnak,* kivéven azt az egyet, ha talám valaki valami terhes nyavajában fekünnék, vagy éppen beleje esendő volna, ekkor természet szerént a' jó rend hozza magával, hogy az óltás mind addig halasztódjék míg az olyan nyavaja eltávózott. Ha kiben fok geleszta tapasztaltatnék, azt is okosság előre kitakarítani, hogy az a' 8dik 9dik napon megjelenő változás közben alkalmatlanságot ne okozzon. De különben a' testet fok orvosságokkal, mellyek a' gyomrot inkább rontják, mint készítik, egy darabig előre hanyargatni, a' szülőknek elkerülhető költséget, okozni, az Anglus Orvosok se tapasztalták eddig
izük-

(17)

szükségesnek. Az orvosságoktól ellankatott test fokkal érzékenyebbül fogja elviseelni a' 9-dik napon megjeleneni szokott tsekely forrózatot.

4. *A' himlőzés előtt, alatta, és utánna csak a' szokott diéta mellett kell maradni,* ki vévén a' 9-dik nap táját, midőn valami forrózat (*febris*) mutatná magát; ekkor a' fok étel, hús, bor maradjanak-el.

5. *A' tehén himlő matéria záros üvegek nélkül is egy hétig elnem veszti ragadóságát, csak a' nap sugárinak ne légyen kitéve.* Én gyapott fonalakot két hejen egymástól nem meszsze megbogozván, a' bogok között eleven tehén himlő matériában megáztattam, postán széjel küldöztem, magam falukra hordoztam, és egy hét töltével fogantatos lett a' vélek való óltás. Itten gyanakszom, hogy ez a' himlő matéria nem olly repdékeny, mint némely Anglus, és német Országai Orvosok írják.

6. *A' száraz var, melly nyállal, vagy meleg vízzel fellágyított, nem alkalmatos az óltásra.*

7. *Legbizonyosabb óltás érik az eleven himlőből.* A' himlő fakadék maga megjelenésétől fogva az óltásnak 10-dik napjáig mind alkalmatos ezen tzelra. Legragadósabb a' világos tiszta, vagy néha még verrel elegyes matéria a' 7-dik napon. Tíz napon túl, kivált midőn a' himlő száradni

b

kez-

6421

Múzeum
Székelyudvarhelyi

Múzeum

Fond documentar
Documentație de muzeu

(18)

kezdett, és a' matéria már vastag genettség-
gé változott, az óltásra bizontalan.

8. *A' szúrás, vagy tövel való óltás bizontalanabb, bizonyosb ellenben a' lántsikával való.* Én a' lántsikának végét eleven himlő matériával megnedvesítem, azzal a' kért (*epidermis*) vagy is felső vékony világos bőrt az alsótól elválasztom feljülről aláfele ejtven a' szúrt vágást, és a' kést éllire fordítván, a' felemelt bőrötskéből egy kis táskát csinállok, ekkor újra és bővön himlő matériát veszek, azt a' kés hegyéről a' táskába botosítom; mikor e' meg esett, a' kés hegyével az alsó bőrt megkar-
tazolom, végtére lapjával a' táskát hejre lapítom. Valahol ez így menyen véghez, az óltás mindenkor fogatos.

De a' gyermekekben a' mondott felső bőr töbnyire olly gyenge, hogy azt szakadás nélkül az alsótól elnem lehet választani úgy, hogy táskát szarmazzék, ilyenkor aztot egy két vágással elveszem, a' kés végére vett matériát esőleg botosítom le azon hejre, a' kés végét megforgatom, mintha az alsó bőrt fűzni akarnám, így az óltás mindenkor fogatos, és kötés se kell egyik esetben is.

Mikor kéntelen vagyok fonállal óltani, a' felső bőrt elvévén, azzal mintegy árkot csinállok, már nem feljülről lefele, hanem a' karon keresztül; ebbe az árokba a' fonálnak két bog között lévő részét belé-
ikta-

(19)

iktatom, egy kis száraz ruhával megnyom-
tatom, 's azon feljül akkora ragasztó flas-
tromot teszek, melly a' nyomtató ruhánál
fokkal széjesebb legyen, és a' fonálnak túl
's innen kinyúló végeit mozdúlhatatlanul a'
bőröz leragasztva; ezen feljül a' kart pó-
la kötövel bépolálom, 's 24 óráig felnem
bontom.

9. *Sókkal bizonyosabb az ollyan óltás a' hol a' vágás után vér nem jö.* Oka az, hogy a' kiferkedezett vér a' matériát visszamossa 's az Óltót, és Oltandót megtsalja. Nem tsuda hát, hogy némellyeknek egy bizonyos városban eleintén minden óltásaik fogatlanokká lettek; mert a' mint hallottam, ottan akkora vágások estek a' húsba-bé, mellytől a' szegény gyermekeknek karjaik is eldagattak.

10. *Mind egy haszna van, akár melly részén essék a' testnek az óltás.* Legalkalmatosabb mindazonáltal ezen tzélra mint az Óltóra, mint a' Béóltatotra nézve a' kar, ama vastag húsnak ajjában, melly az embernek válláról ereszkedik-le.

11. *Az óltásnak megfogonszása 72 órák előtt bizontalan.* Midön az óltás sikeretlen, az első napokban a' vágásnak nyomdoka még is piros, de tsupán a' kés hegyétől esett izgatás miatt, és az illyen a' negyedik napra elfszokott száradni. Valahol ellenben a' negyedik napon a' vágás-
kör-

(20)

környéke piros, ha tapasztatik bogos, ott az óltás bizonyosan megfogonszott.

12. *Segíteni lehet a' fogonszást* némely túnyább természetű gyermekekben azzal, ha az óltás előtt fél órá ig melegferedőbe ülnek; ha az első 72 órák alatt egy egy kis bort isznak; ha a' gyenge izzatság ig sétálnak, mozognak, tántzolnak; mert így a' vér hevülésbe jöven, a' tehén himlő matéria könnyebben öszveelegyedik a' test' nedvességeivel.

13. *Ha egy óltás meg nem fogonszik* ismételni-kell aztot. Mert könnyen megtörténhetett, hogy az első óltásnak fogonsatlansága az Óltó hibájából esett.

14. *A' tehén himlőzésnek pályája 21 napokat tart.* Ha az óltás megfogonszott, a' vágás ajja 4-dik napon bogos, kerülete piros; 5-dik napon a' bog felemelkedik; 6-dik napon fakadékká válik; 7-dik napon nőtön nő, és az óltásra legalkalmatosabb; a' 8-dik, 9-dik napra megnő, nagy piros udvart csinál, fakadékja lapos mint egy rák szem, melly fokot egyezik a' hójagos himlő fakadékjával, midön ez a' betegnek erőtelensége miatt öszvelapúlt, de ennél fejébb, leptesebb, szíjasabb; ezen két napban közönségesen változásba jönnek a' betegek, de a' melly ritkán veti ökököt ágyba; a' 12-dik napon túl a' himlő középben száradni kezd; a' 16—21-dik nap ig tökéletesen elszárad; végtére a' var 30—60 na-

(21)

napok ig magától lehull, és egy kis gödrötskét hágy maga után, de a' melly talám idővel elenyészik.

15. *Egyetlen egy tehén himlő elég a' hójagos himlőtől való óltalomra.* Egynél többet tsak azért ólt az ember, hogy ha egyik vágás tsalt vét, a' másik hejt aljon. En hat vágással szoktam óltani, mindenik karon hármát hármát, egy egy hüvejküre egymástól három szeg.

16. *Mennél több a' beóltott himlő, és mennél azoknak környékét nagyobbán ki terjett piros udvar fogja el, annál nagyobb 's hosszuszabban tartó forrózat (febris) lepi meg a' beóltottakat a' 7-dik és 11-dik nap között.* Ez az a' változás, melly a' tehén himlősökben tapasztaltatik, és leggyakrabban a' 9-dik napon jelenik-meg, de többnyire oly gyenge, hogy a' himlőt betegnek se lehet mondani. Ritkán elik, hogy a' gyermeket a' hideg kirázza, 's azután a' forróság ágyba vessé. Közönségesen egy kis komorság, étkedvetlenség, szomjuság, nyughatatlan érzaka, és meggyorsult vér keringése az egész nyavaja. Hanem ezt a' változást akár mi tsékély légyen az, úgy kell nézni mint elkerülhetetlenül szükségeset arra, hogy az embert jövendőre a' hójagos himlőtől megmentse, e' nélkül a' tehén himlőnek semmi haszna; ez a' változás ad a' testnek jövendőre olyan belső indulatot, hogy az a' hójagos himlőnek ellentálasson. Valaki tehát ezen változásnak magában leg

(22)

kisebb nyomdokát sem tapasztalja, újra óltassa-bé a' tehén himlőt.

17. *Kinek vére görvélves* (Scrophulosus) *annak himlöje környékében sokkal nagyobb kiterjett, és sötétebb a' pirosság, mint más gyermekekben.* Láttam olyankot, kiknek vállok, és könyökök között egész karját bélepte a' pirosság. A' nagy pirosság tehát, és az abból származott nagyobb forrózat nem azt jelenti egyenesen, mintha az ilyenek a' hójagos himlö ellen jövendőre nagyobb mentséget kapnának.

18. *Nem minden test fogadja-el óltás által a' tehén himlőt.* Mi legyen ennek oka, nem tudom. Vallyon az ilyenek ennekutánna a' hójagos himlőtől nem félhetnek? ezt csak a' valóságos természetes hójagos himlö béoltása, és a' jövendő fejtheti meg.

19. *Néha az óltás olyanban is megfogonszik, ki már egyszer a' természetes himlőt kiállotta.* Példa az én 12½ esztendős fiam, kit fennebb megmútattam, hogy már volt azelőtt hójagos himlös.

20. *A' természetes hójagos himlönek kiütését, ha ez a' tehén himlőtől származó szokott változásnak előtte a' testet már megszállotta, a' tehén himlö, mint sokkal gyengébb métej megnem gátolhatja.* Ennek valóságát most Kolosváron tapasztalni elég alkalmatosságunk volt; mert sokszor láttuk a' béoltott tehén himlőt ugyan azon egy testben a' természetes himlövel együtt virágozni. Láttuk fájdalom! azt is nem egyszer,

(23)

szer, hogy az utolsóinak súlja alatt azon közöen a' beteg meg is holt. Nem igaz hát egy valakinek az a' közinkbe hozott tudósítása, mintha a' tehén himlö a' másiknak kiütését meggátolná, közép útjában is megfojtaná 's a' t. Hanem a' meglehet, hogy annak rossz indulatját talám jobbá teszi.

Itten van ama minapi Kolosvári lármá megfejtésének heje, melly a' tehén himlö óltását az Orvosok kezéből szinte kifatsarta, és annak majd nyakát törte. Néhány versen kerekedett a' városban az a' hír, hogy a' tehén himlönek kiállása után a' gyermekek hójagos himlöbe estek, és abban meghóltak, azért a' városnak némelly része a' dolgot megsem vizsgálván teli torokkal kiáltotta „tiltassék-meg a' tehén himlö,„ Mintha bizony a' tehén himlö szettette volna valakinek halálát!

Én, mint ezen számban alább fennebb említém, magam szememmel láttam néhány béoltattakot hójagos himlövel meghimlözni, némellyeket közüllök meg is halni, de azok közül egyik eset se sértette a' tehén himlö' érdemeit. Mindazonáltal hogy annál tökéletesebb számbot vehessek, a' T. Város Fő Biráját megkerestem, kinek tuttam hogy a' F. K. Fő Kormányozó Tanács a' tehén himlö iránt szoros vizsgálódást parancsolt. Itten négy esetet találtam feljegyezve, mellyek a' mondott lármát okozták volt. De hogy azokat az Ország is lássa imé ide iktatom:

Be-

(24)

Betegek nevei.	Elzten- dejek.	Béolta- tások.	Hójasos ba esél.	Halá- lok.
1. Tsisz. Antal egy Szóts fia,	5	16 No 1801.	19 Nov.	28 Nov.
2. Straubek János. Professzor fia.	4½	30 Nov.	5. Dec.	14 Dec.
3. Hoffmann Károly Paplonos fia.	1	4 Dec.	10. Dec.	19 Dec.
4. Winkler Rosália. Prof. Leánya.	1	1. Jan. 1802.	3. Jan.	12 Jan.

Ki nem látja már ezen listából a méltatlan zúgolódást, és az ártatlan tehén himlőnek vakmerő ragalmazását? En az első és utolsó, beteget nem láttam; a második kezem alatt holt-meg az ónas hójasos himlőben; a harmadiknál is halála előtt egy nappal megfordultam. De vegyük rendre őket.

Az elsőnek, midőn a tehén himlő be-
léje óltatott, nem csak testében volt már az
előtt szinte egy egész héttel a hójasos
himlő méteje, hanem forróságot is kezdett
volt benne indítani, minthogy 72 óráknak
eltölte előtt, úgymint 19-dikre virradólag
már kivolt rajta a hójasos himlő ütve. E-
mellett a tehén himlő meg-se fogonszott
volt, és azért csak annyit tett az egész
környülállásban, mint egy kis matska kar-
tzolás.

(25)

A másodikban se fogonszott meg a bé-
óltott tehén himlő, valamint más két test-
véreiben, kik vele együtt óltattak-bé, meg
nem fogonszott; tehát semmi közé nem le-
hetett itten annak a hójasos himlővel. De
ha megfogonszott volna is, a hójasos him-
lőt elnem fordithatta volna, melly az óltás
előtt legalább 4—5 nappal a testet megszá-
lotta volt.

A harmadikról elég legyen annyit
mondani, hogy az nem hójasosban, hanem
vereshimlőben holt-meg. Még is oh értet-
lenség! magam hallottam, midőn az atya
magát gyermeke gyilkosának nevezte, és
az órákat átkozta, mellyben fiát az Óltóhoz
vitte. Ebben az igaz megfogonszott volt
a tehén himlő, de az óltás előtt 3—4 nap-
pal a másik nyavaljának kovászsa a test-
ben már jelen volt, 's az óltás után 6 nap-
pal kiütött. Hanem mi baja a tehén him-
lőnek a vereshimlővel?

A negyedik mindenben hasonlós az el-
sőhöz. Az óltott tehén himlője meg nem
fogonszott. Az óltás előtt régen telteben
volt a hójasos himlő 's a t.

Itt van az a nagy ellenvetés, melly
a Kolosvári Publicumot, de *nota bene* a
Publicumnak csak ajját, annyira megzavar-
ta vala. Az Okosok a dolognak végére jár-
tak, és halgattak; a többi pedig tsupán a
fok hamis monda mondával töltötte a hoz-
zájuk hasonlóknak füleit. Rémmellem tehát
ezen tekintetben már Istennek halála ismét
megigazultunk, és tsendes lépéseket tehe-

(26)

tünk a' tehén himlő terjesztésében. Avagy aljon elő az az Orvos, vagy akár-ki más, ki még valami ellenvetést tud!

21. *Három hétnek kell eltelni az óltás után, hogy valaki magát az által a' természetes himlő ellen bátorságban gondolhassa lenni.* Eleg példát tudok, a' hol a' foganatos óltás után 7—8—12 nap múlva a' természetes himlő kiütött, maga szokott rendét megtartotta, 's a' beteget hol megölte, hol élni engedte.

Elnem halgathatom itten az Ebesfalvi Bába Mesternek, Chyrurgus Farkas Úrnak a' Budai Német újság' 2-dik darabjában ki hirdetett botránkoztató tudósítását, melly mivel homájoson van előadva, azok előtt, kik a' dólgot csak reptiben szokták olvasni, a' tehén himlő betsét, elegendő ok nélkül megpiszkolja. A' Tudósító 50 személt óltott-bé, ezek között, mint írja, két kivételt tapasztalt, t. i. kettő azután a' hójagos himlőt elkapta, de azt szerentséfen kiállotta. Hihető a' Tudósító hirdetésének rugója ez a' két kivétel - de vessünk számot „Az első ezek közül egy 4 esztendő s fia 29 Nov. beoltottot fakadékjai szépek voltak, Decembernek 10-dikén éles nedveség kezdette magát mutatni, 12kén a' rendes 14dikén sokkal erősebb forrózat (febris) lepte-meg a' gyermeket, melly 16-dik December igitartott, ekkor a' természetes hójagos himlő kiütött „ Tehát még nem töltek volt-el 21 napok a' bé óltás-

(27)

óltástól fogva. Ha a' gyermekben a' hójagos himlő 16-dik Dec. kezdett kiütni, annak mérge már azelőtt 10 nappal az az 6-dik Dec. a' testet megszállotta volt, és elég ideje volt, ottan fészket verni, a' vért hójagos himlő indulatba hozni, minekelőtte a' tehén himlőtől származni szokott forrózat, mellyet a' Tudósító vagy elhalgatott, vagy 12 Décemberre tett, magát jelentette volna.

Tovább „ A' második kivétel esett egy két esztendő s leánkával, kibe a' tehén himlő 8dik Dec. óltatott, ez is azután meg himlőzött „ De hány nap múlva? és valyon igazé vagy fattyú tehén himlője volt? Ezeknek megfejtése a' Tudósító pennájában maradt.

22. *Némellyekben egyszernél többször megfogonszik a' tehén himlő.*

23. *Valaki a' második óltást elnem fogadja, bizonyos jeléül szolgál, hogy már ment a' természetes himlőtől.* Ezt a' Cifalpinai Republica himlő' Commissiojának végezéséből vettem.

24. *Nem lehet mondani, hogy az a' ki a' második, harmadik óltást elfogadja, a' természetes hójagos himlőt is elfogja kapni.* Ezt is a' Cifalpinai commissio' határozása szerént írom.

25. *Vagyon valóságos, és fattyú tehén himlő.* Az első óltalmaz, a' második semmit sem ér a' természetes hójagos himlő ellen. Mindeniknek vagyon maga külö-

(28)

nös caractere. A' Német, és Olosz Irok azt mondják, hogy az első általváltozik a' másodikra, a' fattyuból ellenben soha valószínűságos himlő nem lézzen. Ezt én is úgy tartom. De ha a' fattyu himlőt úgy vézsem mint némelly Német Irokban láttam, ennek az állatásnak valószínűságaról kételkedem; mert én mióta az óltáshoz fogtam, már a' Todik generatio ig vittem fel egyik testből a' másikba a' tehén himlőt, és úgy tapasztaltam, hogy a' himlőnek kifibb, vagy nagyobb voltát, pirossabb vagy haloványabb udvarát, a' forrózatnak mekkoraságát 's a' t. tsupán az a' test hordozza, mellybe a' himlő óltatik.

Elöttem a' fattyu himlő az, melly az első 72 órák alatt igen jónak mutatja magát, de a' 4dik napon megnem bogosodik, hanem mint a' kilis szejel terült daganatot okoz, mellynek közepén már harmadik, vagy negyedik napon egy kis hójag támad, és az a' hatodik, hetedik napra elszárad.

26. A' tehén himlő beóltásával ollyas nehéz körülállás nem igen fordul elő, melly ezt a' munkát, nagyobb terjedése kedvéért az Orvosok kezéből a' Borbélyok', Papok', Kántorok', Oskolamesterek', és akár mi más ügyes emberek' kezébe által ne engedhetné. Soha a' tehén himlő, akármi tsalhatatlan orvossága legyen az a' hójagos himlőnek, ezt közülünk kinem irtja valameddig annak beóltását maga a' köznép egy-
[más-

(29)

más között nem kezdi gyakorolni. Az Orvos kézségének rugója a' nyereség, a' hol e' megszünik, ott többnyire az Orvos kézségének megszakad. A' parasztnak nagyobb része kézsőbb a' halálnak adni gyermekét, mint az Orvosnak fizetni, kit nevérol se szeret; kifogja hát a' falukon ezek között a' hójagos himlőt kiirtani? Remellem, ha az a' parantsolat adatának ki, hogy minden emberbe ingyen óltódjék bé a' tehén himlő, talám éppen azok az Aesculapok erőlténék meg legelőbb ezen tzikelnek elein tett állatásomat, kik ma kitsinben nagyot, szunyog hejett elefántot mutatván, aztot legkevesebbé javallják.

Ha a' heretválás, foghúzás, köldök-vágás, nyelvfelvágás, füljukasztás, mellyeknek néha súlyosabb következései vannak, mint a' tehén himlő óltásnak; ha tovább a' tsömörnek, rülnök, hideglelésnek, égésnek, körömméregnek, daganatóknak; mártulásnak, tsonttörésnek, tájognak, pokol; varnak, sebeknek, és száz efféle nyavaiának gyógyítása minden Orvos nélkül szokásban vagyon a' falukon, miért ne lehetne az ügyes embereket a' tehén himlő óltásában is megbízni, mellytől olly kiterjett nagy hasznot várunk? Hozzá teszem mindazonáltal ehez aztot, hogy minden a' ki e' munkához akar nyúlni, nézzen meg előbb egy Óltót miként bánik e' vele, 's vegyen tölle útastást azokról, a' mik a' tehén himlőzéssel egybevannak kaptsolva.
A'

(30)

A' tehén himlőzésben előforduló te-
hefebb környülállások ezek: forrózat, a'
himlő környékének tüzezsége; viszketegség;
és a' honyaj fejrülés. Ha a' forrózat rend-
kívül való volna, azt egy néhány dots
falétromos rákszem, hivelítő julepes ital,
és gyenge meleg lábvizek, hamar letsen-
delítik. Ha néha a' himlő körü támadni szo-
kott tüzezség a' gyermek karját nagyon
elfogná, annak is erős hideg vízbe márt-
tott, 's szüntelen rá rakott nedves ruhák
könnyen eleit veszik. A' viszketést, és
honyaj fájást, mellyek igen türhetők szok-
tak lenni, az Orvos se szüntetheti meg.
Jó a' gyermekek karját apró párnákba köt-
ni, hogy himlőiket elne vakarhassák; mert
az elvakarástól 21-dik napon is, midőn az
ügy látszó száraz var, az alatta tekvő ré-
szekkel még nyersen öfzvevan foglalva,
genetséges sebetskék támadhatnak. Ezt
ha történnék egy kevés mésvízzel kön-
nyü jóvá tenni.

Nintsen tehát miért ezt a' hasznára néz-
ve ugyan fontos, de magában felette tse-
kély dólgot akárki magára ne vállalhatná.
Burkus Országban már mindenféle ember
óltja a' tehén himlőt, mint a' Hirmondó
második darabjában olvastuk.

Némellyek a' tehén himlő elszáradása
után a' testnek megerősítése véget kínát ad-
nak. De e' merő szükségtelen dolog, mel-
lyet csak a' mivelhet, ki az egészséges em-
bert

(31)

bert is orvosolni szokta, vagy az óltás
előtt a' testet készítő orvosságokkal szük-
ségtelenül maga elgyengítette volt.

L A J S T R O M A

a' hójagos himlőben eddig meghóltaknak
Kolosváron *)

1801	August.	Sept.	Octoberben	-	54
			Novemberben	1-től 15-dikig	43
			—	15. 30.	- 37
			Decemberben	1. 15.	- 28
			—	15. 31.	- 42
1802	Januariusban	1.	15.	-	36
		—	15. 31.	-	28

Öfzveség . . . 268

*) A' város Jegyző Könyve szerént. Ha azo-
kot ide számláljuk, kik a' himlő kiütése előtt
Orvosnak jelentése nélkül meghótak, 's a'
Szülőktől más nyavajában lenni íltettek, a'
himlős halottaknak száma jóval nagyobb.

(17)

1881. évi költségvetés
1882. évi költségvetés
1883. évi költségvetés

1884. évi költségvetés

1884. évi költségvetés
1885. évi költségvetés
1886. évi költségvetés
1887. évi költségvetés
1888. évi költségvetés
1889. évi költségvetés
1890. évi költségvetés
1891. évi költségvetés
1892. évi költségvetés

1893. évi költségvetés
1894. évi költségvetés
1895. évi költségvetés
1896. évi költségvetés
1897. évi költségvetés
1898. évi költségvetés
1899. évi költségvetés
1900. évi költségvetés

40. lev.